Галицький економічний вісник https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu
Galician economic journal, No 1 (92) 2025
https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2025.01
ISSN 2409-8892. Web: **http://galicianvisnyk.tntu.edu.ua**

УДК 330.146:316.334.5:338.2

ФОРМАЛЬНІ ТА НЕФОРМАЛЬНІ ІНСТИТУЦІЇ ЯК КАПІТАЛ СУСПІЛЬСТВА, НЕОБХІДНИЙ ПРИ РЕАЛІЗАЦІЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ

Євген Ткач

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Чернівці, Україна

Резюме. *Здійснено дослідження теоретичних засад формальних і неформальних інституцій, що у сукупності формують інституційне середовище. Вказано, що існує доволі багато класифікацій інституцій (інститутів), але жодна з них не стала повноцінним замінником та вагомою альтернативою для вже класичного поділу інституцій на формальні та неформальні. У кожній державі сформувалася своя унікальна система інституцій, яка відповідає культурним особливостям суспільства та є надбанням, нематеріальним активом і капіталом суспільства. Зазначено, що якщо такі інституції, як культура, освіта, наука, особливості виховання, мистецтво, релігія, звичаї, традиції, міфи, догми, упередження, стереотипи, ідеї, ідеологія, цінності, мораль, історична пам'ять, інформація та знання, мислення, світогляд, менталітет, особливості поведінки, психологічний і емоційний стани, соціальні та історичні умови, довіра і рівень свободи у суспільстві, мають вагомий вплив на встановлення соціально-економічних відносин та функціонування економіки, то вони становлять цінність для економіки й суспільства загалом і водночас їх варто розглядати як важливий ресурс для соціально-економічного розвитку. Всі ресурси та цінності, які можуть бути використані в тій чи іншій сфері економічної діяльності, сприятимуть зростанню продуктивності праці і в результаті цього впливатимуть на збільшення доходів економічних суб'єктів та національного доходу загалом, доцільно визначати як капітал, у цьому разі – як капітал суспільства або суспільний капітал. З'ясовано, що в економічній науці розширення значення поняття «капітал» призвело до появи нових термінів, серед яких: соціальний капітал, людський капітал, інтелектуальний капітал, інформаційний капітал, культурний капітал, моральний капітал, емоційний капітал, організаційний капітал, символічний капітал та ін. Вказано, що інституції слід розглядати як капітал суспільства саме з метою розуміння та усвідомлення їхнього значення для економіки. Водночас ці інституції необхідно дієво, продуктивно й результативно використовувати та визначати їх як ключові фактори соціально-економічного прогресу. Відповідно, при реалізації економічної політики у взаємодії з соціальною, гуманітарною й інформаційною політиками, державною політикою у сфері маркетингу і брендингу та іншими видами державної політики потрібно сформувати чітке розуміння і врахувати те, наскільки значний вплив мають неформальні інституції як капітал суспільства на економіку та яку вигоду вони можуть давати за умов ефективного використання цих інституцій.*

Ключові слова: *інституційне середовище, формальні інституції, неформальні інституції, капітал суспільства, економічна політика, добробут громадян.*

https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2025.01.018 *Отримано 05.01.2025*

UDC 330.146:316.334.5:338.2

FORMAL AND INFORMAL INSTITUTIONS AS THE SOCIETY CAPITAL, NECESSARY IN THE IMPLEMENTATION OF ECONOMIC POLICY

Yevhen Tkach

Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Chernivtsi, Ukraine

Summary. *A study of the theoretical foundations of formal and informal institutions, which together form the institutional environment, was carried out. It is indicated that there are quite a few classifications of institutions (institutions), but none of them has become a full-fledged substitute and a significant alternative to the already*

 Corresponding author: Yevhen Tkach; e-mail: e.tkach@chnu.edu.ua

classical division of institutions into formal and informal. Each state has formed its unique system of institutions, which corresponds to the cultural characteristics of society and is an asset, intangible asset, and capital of society. It is noted that if such institutions as culture, education, science, upbringing features, art, religion, customs, traditions, myths, dogmas, prejudices, stereotypes, ideas, ideology, values, morality, historical memory, information and knowledge, thinking, worldview, mentality, behavioral features, psychological and emotional states, social and historical conditions, trust and the level of freedom in society has a significant impact on the establishment of socio-economic relations and the functioning of the economy, then they constitute a value for the economy and society as a whole and at the same time they should be considered as an important resource for socio-economic development. All resources and values that can be used in a particular area of economic activity will contribute to the growth of labor productivity and, as a result, will affect the increase in the income of economic entities and national income in general, it is advisable to define them as capital, in this case, as the capital of society or social capital. It was found that in economic science, the expansion of the meaning of the concept of «capital» led to the emergence of new terms, including social capital, human capital, intellectual capital, information capital, cultural capital, moral capital, emotional capital, organizational capital, symbolic capital, etc. It is indicated that institutions should be considered the capital of society precisely to understand and realize their importance for the economy. At the same time, these institutions must be used effectively, productively, and efficiently and identified as key factors of socio-economic progress. Accordingly, when implementing economic policy in interaction with social, humanitarian and information policies, state policy in the field of marketing and branding and other types of state policy, it is necessary to form a clear understanding and take into account how significant the impact of informal institutions as the capital of society on the economy is and what benefits they can provide under the conditions of effective use of these institutions.

Key words: *institutional environment, formal institutions, informal institutions, social capital, economic policy, welfare of citizens.*

https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2025.01.018 *Received 05.01.2025*

Постановка проблеми. На сьогодні науковці, які представляють інституційний та неоінституційний напрямки, не сформували єдиного підходу до трактування понять «формальні інституції (інститути, організації)» й «неформальні інституції (інститути, організації)». Розробники нової інституційної теорії Д. Норт і Р. Фогель розглядають формальні та неформальні інституції як «правила гри» окремо від організацій. «Організації, як вони стверджують, є «гравцями», які діють за сформованими і встановленими правилами» [4, с. 9]. Проте здебільшого сучасні вчені організації (так званих «гравців») – державні установи, громадські організації, підприємства, компанії, профспілки тощо – у своїх дослідженнях називають також утвореними інституціями (інститутами), які належать до елементів інституційного середовища. Інакше кажучи, визначення інституцій (інститутів) лише як сукупності норм та правил є дуже вузьким і очевидно, що інституція – це набагато ширше і складніше утворення.

Існує доволі багато класифікацій інституцій (інститутів), але жодна з них не стала повноцінним замінником та альтернативою для вже класичного поділу інституцій на формальні та неформальні.

«Принципова відмінність формальних і неформальних норм полягає у тому, що формальні норми є кодифікованими, тобто зафіксованими у знаковій, письмовій формі. Вони чітко сформульовані та визначені, мають форму вияву у вигляді законів, указів, розпоряджень, інших нормативно-правових актів тощо. Неформальні же норми, навпаки, не зафіксовані в офіційних документах, але підтримуються мовчазно за згодою сторін взаємодії» [2, с.18]. Важливе значення має розуміння того, які інституції з усіх наявних, що в сукупності формують інституційне середовище, належать до формальних, а які – до неформальних, яку цінність вони становлять для функціонування економіки і соціально-економічних відносин та чи можуть вони і яким чином використовуватися як фактори чи ресурси для подальшого розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Багато вчених у своїх працях розглядали теоретичні засади суті інституційного середовища, формальних та неформальних інституцій і їхнього впливу на соціально-економічні відносини, а саме: Д. Норт [4], Р. Фогель, Р. Талер [7], П. Беттке [12], К. Койл, П. Лісон, Г. Хелмке [13],

С. Левітський [13], М. Кармазіна [1], Н. Краус [2], О. Стрижак [6], Н. Литвиненко [3], О. Рябій [5], С. Турчіна [11] та багато інших. Однак у сучасних умовах недостатньо приділено уваги та не повною мірою розкрито у науковій літературі питання про те, що формальні й неформальні інституції як цінності та ресурси суспільства можна визначити й зарахувати до тих чи інших форм капіталу суспільства та використати для подальшого соціально-економічного розвитку**.**

Метою дослідження є визначення формальних і неформальних інституцій як капіталу суспільства, в контексті необхідності усвідомлення їхнього впливу і значення для економіки як ключових факторів соціально-економічного прогресу при реалізації економічної політики в сучасних умовах.

Постановка завдання. Для досягнення поставленої мети визначено такі наукові завдання: розкрити сутність формальних і неформальних інституцій та можливі способи їх класифікації; визначити, яким чином ці інституції як цінність і певний ресурс (нематеріальний актив) та капітал суспільства або суспільний капітал можна використати для подальшого розвитку; розкрити й проаналізувати різні форми капіталу, до яких можна зарахувати формальні й неформальні інституції як цінності та ресурси суспільства; дати рекомендації щодо необхідності врахування впливу неформальних інституцій як капіталу суспільства на економіку при реалізації економічної політики у взаємодії з іншими видами державної політики.

Для вирішення поставлених завдань використано такі методи: аналіз, синтез, індукція, аналогія, узагальнення, моделювання, системний підхід.

Виклад основного матеріалу. Вважаємо, що до формальних інституцій насамперед належать:

1. Утворена правова система, а саме: законодавство держави (конституція, кодекси, закони, підзаконні акти та інші нормативно-правові акти), права власності. «Загалом правова система – це комплекс взаємозалежних і узгоджених юридичних засобів, призначених для регулювання суспільних відносин» [9, с. 208].

2. Утворені державні (публічні, суспільні) інституції (органи центральної влади, місцеве самоврядування, правоохоронні й судові інституції, збройні сили держави, система інфраструктурних і логістичних комунікацій, різні бюджетні соціальні, медичні, культурні, освітні, наукові та інші організації й установи та ін.).

3. Утворені приватні підприємницькі структури, у тому числі сектор стартап-індустрії та сектор соціального підприємництва, сектор фінансових корпорацій й ін. «Підприємницький сектор країни (інститут підприємництва) – це сукупність усіх малих (у тому числі мікро-), середніх і великих підприємств різних форм власності, способів утворення та галузевої належності. У сучасній ринковій економіці мікробізнес (до 10 зайнятих осіб) як правило становить близько 70% від загальної чисельності всіх підприємств, малий бізнес (до 50 зайнятих осіб) – 90% близько, малий і середній бізнес (до 250 зайнятих осіб) – близько 95–97% та, відповідно, великий бізнес (понад 250 зайнятих осіб) становить близько 3–5% від загальної чисельності всіх підприємств. Важливо розуміти, що в сучасному світі національний бізнес може бути достатньо ефективним, а економічний розвиток держави – сталим тільки за умови, якщо підприємницький сектор є інноваційно активним і соціально відповідальним» [9, с. 201]. Передусім потрібно забезпечити зростання кількості населення, яке займається підприємницькою діяльністю. Тому необхідно сприяти появі стартапів, бізнес-стартерів та осіб з підприємницькими здібностями. Важливого значення для стартап-індустрії набуває покращення функціонування екосистеми стартапів.

Підприємницький сектор не може повноцінно функціонувати та розвиватися без розвиненого фінансово-кредитного сектора держави. Сектор фінансових корпорацій як інституція – це банківські установи й різні небанківські фінансово-кредитні установи, до

яких входять: інвестиційні компанії, страхові компанії, ломбарди, лізингові компанії, кредитні спілки, інвестиційні венчурні фонди, форфейтингові компанії, факторингові компанії, іпотечні компанії, депозитарні та клірингові установи, трастові (довірчі) компанії, андерайтингові компанії, ощадні каси, добровільні пенсійні фонди, фондові та валютні біржі, брокерські й дилерські компанії та ін.

4. Утворені громадські неурядові установи (громадські організації, політичні партії, профспілки, засоби масової інформації, релігійні організації, творчі та професійні спілки, спортивні товариства, благодійні установи й інші інститути громадянського суспільства). Інститут громадянського суспільства – це сукупність громадян зі своїми громадянськими правами і система інститутів (громадські організації, асоціації, об'єднання, рухи) та відносин щодо забезпечення прав і свобод людини й задоволення її інтересів та потреб. Очевидно, розвиток національної економіки залежить від розвитку підприємницького сектора в державі, що є передумовою розвитку громадянського суспільства, і навпаки. «В європейських та інших країнах із розвиненою економікою спостерігається доволі висока кореспонденція між показниками кількості підприємств малого й середнього бізнесу на 1000 осіб з показниками кількості громадських (неурядових) організацій на 10 000 осіб, які також захищають інтереси підприємств малого бізнесу» [10, с. 11]. Розвинене громадянське демократичне суспільство захищатиме конкуренцію, політичні та економічні свободи, демократичні правила і принципи, плюралізм думок, інтереси малого та середнього бізнесу і середній клас суспільства загалом та сприятиме вирішенню суспільних (культурних, соціальних, екологічних) проблем і побудові ефективної правової системи.

5. Утворені сім'ї (родини) та ін. Інститут сім'ї (родини) – це сукупність всіх індивідів чи сімей, які мають спільну власність і спільно приймають економічні рішення щодо шляхів формування та напрямів використання свого сімейного бюджету. Сім'я або родина (первинний і основний осередок суспільства) є соціальною групою з людей, які перебувають у шлюбі (вони мають взаємні права й обов'язки), їхніх дітей та інших осіб, поєднаних родинними зв'язками, і здійснюють свою життєдіяльність на основі спільного побутового, економічного й морально-психологічного укладу та взаємної відповідальності за виховання дітей.

На формування інституційного середовища також значний вплив мають розвиток інфраструктури, НТП, стан довкілля (екологічна ситуація), глобалізація (глобалізаційні інтеграційні процеси) та ін.

Водночас не менш важливу роль у формуванні інституційного середовища відіграють неформальні інституції. Вважаємо, що до таких інституцій, належать:

- культура і мистецтво;
- освіта;
- виховання;
- наука і науково-технічний прогрес;
- релігія;
- звичаї й традиції;
- упередження й стереотипи;
- міфи та догми;
- ідеї й ідеологія;
- система цінностей і мораль;
- світогляд і мислення;
- менталітет;
- історична (соціальна) пам'ять;
- знання та інформація;
- психологічний і емоційний стани;

– особливості поведінки;
– соціальні та історичні умови;
– довіра і рівень свободи у суспільстві й ін.

Деякі дослідники зробили спроби класифікації власне неформальних інституцій. Г. Хелмке і С. Левітський пропонують поділ неформальних інститутів на чотири види, який базується на двох критеріях. «Перший критерій враховує те, наскільки відрізняються результати діяльності певних взаємопов'язаних формальних та неформальних інститутів (конвергентні – сутнісно однакові результати, дивергентні – протилежні результати), а другий – ефективність відповідних формальних інститутів, яка відображає ступінь дотримання зафіксованих на папері правил і процедур» [13, с. 728]. Відповідно до означених критеріїв, ці вчені виділяють такі види неформальних інститутів:

– комплементарні (додаткові). Вони співіснують та навіть кооперуються з формальними інститутами для досягнення більшої ефективності результатів ведення політики (правові неформальні звичаї, неформальна освіта, неформальна культура і соціальні норми);

– адаптивні (акомодативні). Вони за своєю суттю суперечать духу, але не букві писаного закону (блат, неформальні консультації щодо узгодження законодавчих дій, групові домовленості та ін.);

– заміщувальні (субститутні). Вони існують у слабо інституціоналізованому середовищі слабкої державної влади, але сприяють досягненню результатів ведення політики, що зробити формальні інститути виявилися неспроможними («джентльменські угоди», громадський контроль, громадські дружини самооборони, волонтерський рух й ін.);

– конкуруючі. Вони виникають в умовах систематичного недотримання неефективних норм формальних інститутів і структурують поведінку політичних діячів таким чином, щоб вони були змушені дотримуватися встановлених неформальних правил, фактично опинившись перед загрозою покарання за чітке дотримання законів (корупція, клієнтелізм, патрімоніалізм, існування кланових відносин)» [13, с. 730].

Певний інтерес викликає підхід до здійснення класифікації неформальних інституцій, який застосовують професори економіки та філософії П. Й. Беттке, К. Койл і П. Лісон. Особливість їхнього поділу полягає у тому, що враховуються, з одного боку, стадії легітимності інституцій, а з іншого, – стадії переходу від неформального до формального характеру. Ці науковці виділяють чотири еволюційні етапи неформальних інституцій, а саме:

– первісні неформальні інститути – неформальні інституції, вбудовані в культуру, традиції, релігію тощо (їхня легітимність висока);

– ендогенні (формальні) інститути – інституції, що виникли з існуючих неформальних інституцій (їхня легітимність підвищена);

– екзогенні (імпортовані) (не)формальні інститути – інституції, адаптовані до існуючої культури (їхня легітимність нормальна);

– впроваджені іноземні екзогенні інститути (імпортовані формальні інститути) – інституції, що суперечать існуючій культурі (їхня легітимність мала)» [12, с. 331–358].

Залежно від співвідношення формальних і неформальних норм у суспільстві існують різні форми взаємодії інституцій у динаміці. Зокрема, О. В. Стрижак на основі аналізу різних літературних джерел у своїх наукових працях узагальнює такі основні типи взаємодії формальних і неформальних інститутів: а) формальні інститути вводяться на основі наявних у суспільстві неформальних правил, звичок, традицій тощо, тобто неформальні правила формалізуються; б) формальні інститути перешкоджають нормальному функціонуванню, але не змінюють неформальні інститути, тобто

неформальні інститути існують, але виконують другорядну роль у суспільстві; в) формальні правила вступають у пряму суперечність з неформальними; г) формальні правила створюються для протидії наявним неформальним нормам та мають сприяти формуванню оновлених неформальних інститутів; д) формальні й неформальні інститути існують паралельно, тобто неформальні норми заповнюють інституціональні лакуни, які не регулюються наявними формальними нормами; е) неформальні правила, які виникають, сприяють реалізації формальних правил, доповнюючи і продовжуючи їх; є) неформальні правила витісняють формальні, якщо дотримання останніх зумовлює здійснення невиправданих витрат в їхніх суб'єктів, не даючи відчутних переваг ні державі, ні безпосередньо гарантам цих правил; ж) формальні правила «пристосовуються» до неформальних, змінюючись під впливом суспільства чи вимог часу [6, с. 22].

У кожній державі сформувалася своя унікальна система інституцій, яка відповідає культурним особливостям суспільства, але країн, яких неминуче очікує неуспіх, немає. Як зазначалося вище, формальні та неформальні норми змінюються у часі. Однак неформальні норми, вплив яких має визначальне значення, перетворюються значно повільніше, оскільки вони потребують зміни менталітету. Хоч трапляються випадки, коли неформальні норми швидко замінюють формальні норми через недосконаліть останніх. Водночас через зміну формальних інституцій, зокрема шляхом реалізації державної політики (економічної, соціальної, гуманітарної й ін.), ухвалення різних нормативних актів та ін., навпаки, можна вплинути на еволюцію неформальних інституцій.

Зміна мислення, цінностей, світогляду, менталітету, знань, поведінки, моралі тощо не відбувається миттєво, оскільки це відносно тривалий еволюційний процес, на відміну від формальних змін. Нормативно-правові акти чи закони можна ухвалити в доволі стислі терміни, але вони не обов'язково дадуть одразу результат, бо суспільство світоглядно, морально, ціннісно, ментально і в інших аспектах може бути неготове до їхнього виконання. На нашу думку, насамперед потрібно з'ясувати, які саме фактори здатні пришвидшити та забезпечити більшу динаміку змін неформальних інституцій і яким чином на відповідний процес можна вплинути, у тому числі з допомогою засобів економічної політики у взаємодії із соціальною, гуманітарною та інформаційною політиками, державною політикою у сфері маркетингу і брендингу та іншими видами державної політики. До того ж потрібно встановити, яким чином ці інституції як цінність і певний ресурс (нематеріальний актив) можна використати для подальшого розвитку.

Цілком очевидно, що якщо такі інституції, як культура, освіта, наука, особливості виховання, мистецтво, релігія, міфи, догми, звичаї, традиції, упередження, стереотипи, ідеї, ідеологія, цінності, мораль, історична пам'ять, світогляд, інформація та знання, менталітет, мислення, особливості поведінки, психологічний і емоційний стани, соціальні та історичні умови, довіра і рівень свободи у суспільстві, мають вагомий вплив на встановлення соціально-економічних відносин та функціонування економіки, то вони становлять цінність для економіки й суспільства загалом і водночас їх варто розглядати як важливий ресурс для соціально-економічного розвитку. Всі ресурси та цінності, які можуть бути використані в тій чи іншій сфері економічної діяльності, сприятимуть зростанню продуктивності праці й у результаті цього впливатимуть на збільшення доходів економічних суб'єктів та національного доходу загалом, доцільно визначати як капітал, у цьому разі – як капітал суспільства або суспільний капітал.

За своєю суттю капітал – це цінності й ресурси, які використовуються з метою отримання доходу й соціально-економічного ефекту, тобто особистої та\або суспільної вигоди. Цілком логічно, що з точки зору економічних законів важлива умова отримання суспільної вигоди полягає в інвестуванні, масштабуванні та монетизації різних ресурсів і цінностей, які є капіталом суспільства. В економічній

науці розширення значення поняття «капітал» призвело до появи нових термінів, серед яких: соціальний капітал, людський капітал, інтелектуальний капітал, інформаційний капітал, культурний капітал, моральний капітал, емоційний капітал, організаційний капітал, символічний капітал та ін.

На нашу думку, всі формальні й неформальні інституції як цінності та ресурси суспільства можна зарахувати до тих чи інших форм капіталу. Зокрема, це:

– соціальний капітал. Позначає соціальні зв'язки, соціальні відносини, моральні принципи і норми, які можуть бути ресурсом для отримання вигод, виникає в результаті встановлення довіри і взаємодопомоги та забезпечення групової солідарності між членами суспільства. Основна мета соціального капіталу – це посилення взаємодії для досягнення тих чи інших цілей;

– людський капітал. Він позначає навички, досвід, знання, творчі здібності, креативний спосіб мислення, моральні цінності, культуру праці тощо. Фактично це сформовані й розвинені в результаті здійснення інвестицій вміння та навички і накопичений людиною (людьми) певний запас здоров'я, знань, якостей, здібностей та мотивів, який цілеспрямовано використовується в тій чи іншій сфері економічної діяльності;

– інтелектуальний капітал. Позначає природні й набуті інтелектуальні здібності та навички людей (цей капітал акумулює знання наукового характеру, повсякденного життя і накопичений досвід), сформовані ними бази знань та продуктивні відносини з іншими суб'єктами;

– інформаційний капітал. Позначає рівень компетенції, освіту і навички у сфері інформаційних технологій, що дає змогу володіти інформацією та її використовувати. Фактично інформаційний капітал втілює у собі вияви відносин власності на інформаційний продукт;

– організаційний капітал. Позначає товарні знаки, патенти, ліцензії, торговельні марки, бренд, ноу-хау, промислові зразки, технічне й програмне забезпечення, корпоративну культуру, організаційну структуру й ін.;

– емоційний капітал. Позначає мистецтво управління емоціями з метою раціональної організації праці та міжособових відносин, домінування в колективі моральних норм і цінностей, правил поведінки та виявів взаємодопомоги, що формують відчуття єдності колективу й усвідомлення людиною себе як частини єдиної організаційної системи;

– культурний капітал. Позначає сукупність інтелектуальних здібностей, рівня освіченості, вмінь, навичок, моральних якостей і рівня кваліфікаційної підготовки, імідж, образ та стиль життя і соціальні зв'язки, які використовуються у процесі здійснення соціальної діяльності;

– моральний капітал. Позначає дотримання духовно-моральних законів. Це виявляється в накопиченні нематеріальних ресурсів: довіри, вірності, відданості, солідарності, свободи, поваги та справедливості, правди, добра і милосердя, що відповідно є фактором розвитку економіки, збільшення якості й продуктивності праці;

– символічний капітал. Позначає ресурс популярності, авторитету, престижу та репутації, що дає змогу отримувати вигоду. Символічним капіталом може бути будь-яка властивість (будь-який вид капіталу: фізичний, економічний, фінансовий, соціальний, культурний), коли соціальні агенти розглядають і визнають її як цінність відповідно до їхніх категорій сприйняття.

Розширення розуміння щодо сфер використання капіталу (як соціального, інтелектуального, інформаційного, людського, культурного, емоційного, морального, організаційного, символічного й ін.) та формування нових підходів до управління ним на державному організаційному рівні набувають особливої актуальності за сучасних умов,

що цілком закономірно з огляду на зростання ролі людини в системі соціально-економічних відносин і виокремлення та подальшу популяризацію гуманістичних цінностей (рис. 1).

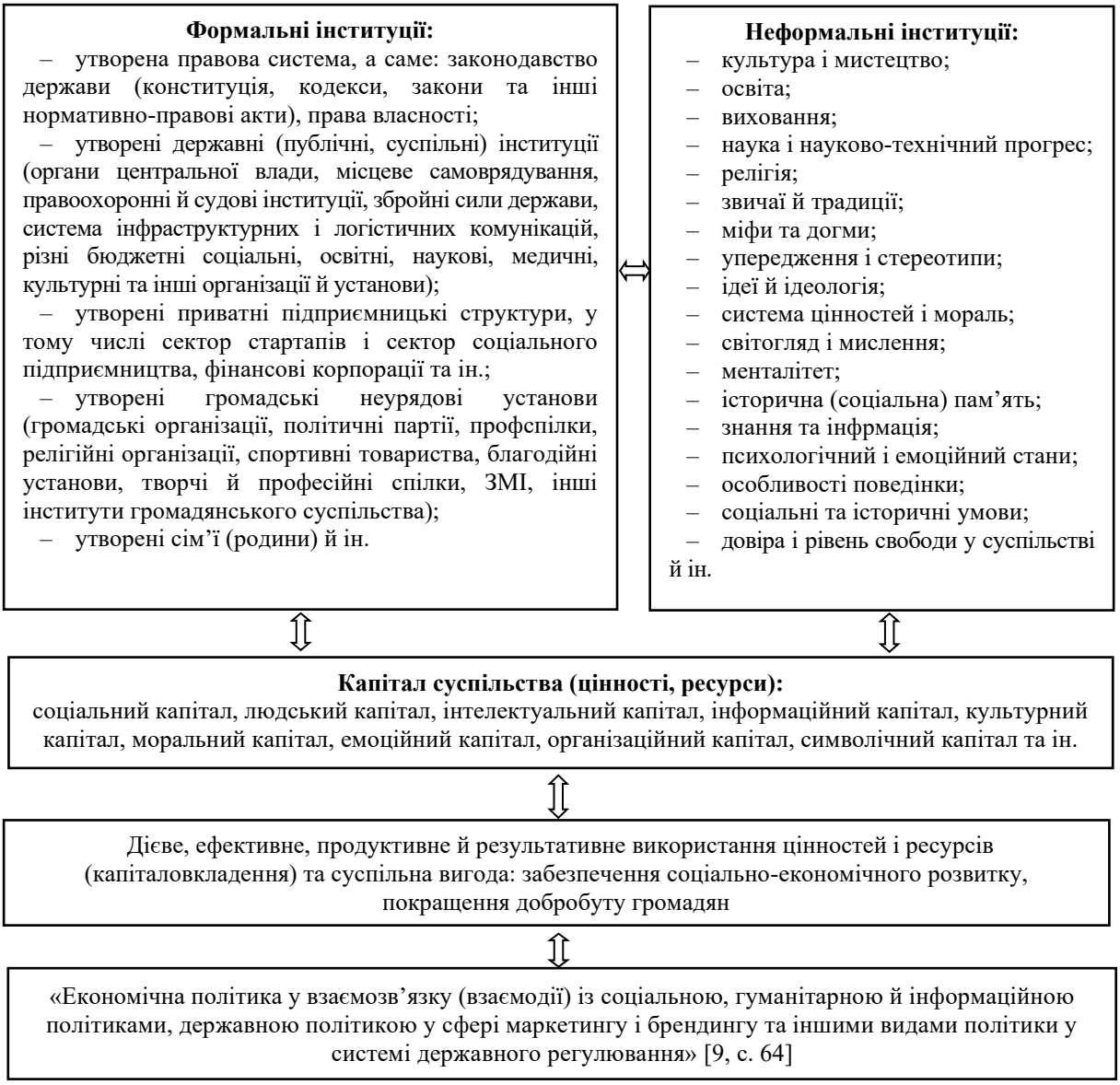

Рисунок 1. Формальні й неформальні інституції як капітал (цінності та ресурси) суспільства

Джерело: сформовано автором.

Отже, можемо стверджувати, що формальні й насамперед неформальні інституції потрібно розглядати і за певних умов їх тією чи іншою мірою доцільно використати як фактор та ресурс, а відповідно – як капітал суспільства. Безпосередній вплив на соціально-економічний розвиток має розвиток культури, мистецтва, освіти і науки. Дещо іншим є розуміння того, яким чином існуючі в суспільстві звичаї, традиції, міфи, догми, упередження, стереотипи, релігія, історична пам'ять, менталітет тощо можуть вплинути на емоції, мислення та діяльність економічних суб'єктів, а отже – на розвиток економіки. Їхній вплив однозначно потрібно виявляти, досліджувати і враховувати, яким чином та за яких обставин вони також здатні позитивно впливати на мотивацію людей і перебіг економічних процесів. Таким чином, популяризація моральних цінностей, виявів довіри

та взаємоповаги, прав і свобод людини, нових знань та історій успіху шляхом правдивої інтерпретації національної й світової історії загалом, створення конструктивних та інноваційних ідей, розроблення ідеологій, спрямованих на покращення добробуту людей, поширення об'єктивної інформації із застосуванням ефективних інформаційних технологій і гуманістичного світогляду, проведення громадянського і патріотичного виховання, розвиток позитивного мислення, формування доброзичливого морально-психологічного та емоційного станів у суспільстві й креативної поведінки в його членів та інші заходи можуть бути тим надбанням, нематеріальним активом і капіталом суспільства, без якого неможливо забезпечити ефективне функціонування економіки. Саме на реалізацію цього завдання має спрямовуватися державна політика.

Висновки. Ефективне використання в системі соціально-економічних відносин формальних та неформальних інституцій, які у своїй сукупності є капіталом суспільства, їхня взаємодія і вплив одна на одну можуть дати відповідний синергетичний соціально-економічний ефект та загалом призвести до отримання суспільної вигоди (суспільної ренти, роялті й ін.). На нашу думку, інституції слід розглядати як капітал суспільства саме з метою розуміння та усвідомлення їхнього значення для економіки. Водночас ці інституції необхідно дієво, продуктивно й результативно використовувати та визначати їх як ключові фактори соціально-економічного прогресу.

Відповідно, при реалізації економічної політики у взаємодії із соціальною, гуманітарною й інформаційною політиками, державною політикою у сфері маркетингу і брендингу та іншими видами державної політики потрібно сформувати чітке розуміння і врахувати те, наскільки значний вплив мають неформальні інституції як капітал суспільства на економіку та яку вигоду вони можуть давати за умов ефективного використання цих інституцій.

Conclusions. The effective use of formal and informal institutions in the system of socio-economic relations, which in their aggregate constitute the capital of society, their interaction and influence on each other can give a corresponding synergistic socio-economic effect and generally lead to the receipt of social benefits (social rent, royalties, etc.). In our opinion, institutions should be considered as the capital of society precisely to understand and realize their importance for the economy. At the same time, these institutions must be used effectively, productively, and efficiently and identified as key factors of socio-economic progress.

Accordingly, when implementing economic policy in interaction with social, humanitarian and information policies, state policy in the field of marketing and branding and other types of state policy, it is necessary to form a clear understanding and take into account how significant the impact of informal institutions as the capital of society on the economy is and what benefits they can provide under the conditions of effective use of these institutions.

Список використаних джерел

1. Кармазіна М. «Інститут» та «інституція»: проблеми розрізнення понять. *Політичний менеджмент.* 2006. № 4. С. 10–19.
2. Краус Н. М. Становлення інноваційної економіки в умовах інституціональних змін : монографія. *Київ : Центр учбової л-ри.* 2015. 596 с.
3. Литвиненко Н. І. Інституціональні складові соціально-економічного розвитку країни : монографія. *Дніпро : НГУ*. 2015. 308 с.
4. Норт Д. С. Інституції, інституційна зміна та функціонування економіки. *Київ : Основи*. 2000. 198 с.
5. Рибій О. Неформальні політичні інститути: сутність, класифікація, результати діяльності. *Політичний менеджмент*. 2011. № 1. С. 34–42.
6. Стрижак О. О. Дихотомія формальних та неформальних інститутів. *Економіка і суспільство.* 2016. № 5. С. 19–25.
7. Талер Р. Поведінкова економіка. Як емоції впливають на економічні рішення / *пер. з англ. С. Крикунової. Київ : Наш формат*. 2018. 464 с.

8. Ткач Є. В. Стратегування економічної політики та формування економіки для людини (нооекономіки). «*Економіка і регіон», Національний університет ім. Юрія Кондратюка*. 2024. № 1 (92). С. 60–68. DOI: https://doi.org/10.26906/EiR.2024.1(92).3309
9. Ткач Є. В., Нікіфоров П. О. Фіскальна та монетарна політика: макроекономічний аналіз та інституційне середовище : *навч. посібник. Чернівці : Чернівец. нац. ун-т.* 2022. 240 с.
10. Ткач Є. В., Ткач С. В. Соціально відповідальний та інноваційно активний власний мікро-, малий та середній бізнес як основа економічного розвитку. *Науковий вісник Чернівецького університету: Економіка: зб. наук. праць.* 2021. Вип. 830. С. 10–18.
11. Турчіна С. Г. Теоретичні підходи до аналізу зв'язку інституційного середовища з інноваційною діяльністю. *Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія «Економіка і менеджмент».* 2012. Випуск 3 (51). С. 114–117.
12. Boettke P., Coyne C., Leeson P. Institutional Stickiness and the New Development Economics. *American Journal of Economics and Sociology*. 2008. No. 67. P. 331–358. DOI: https://doi.org/10.1111/j.1536-7150.2008.00573.x
13. Helmke G., Levitsky S. Informal Institutions and Comparative Politics: A Research Agenda. *American Political Science Association*. Vol. 2. No. 4. 2004. P. 725–740. DOI: https://doi.org/10.1017/S1537592704040472

References

1. Karmazina M. (2006) «Instytut» ta «instytutsiya»: problem rozriznennya ponyat ["Institute} and "institution}: problems of distinguishing concepts]. *Politychnyy menedzhment*, no. 4, pp. 10–19.
2. Kraus N. M. (2015). Stanovlennia innovatsiinoi ekonomiky v umovakh instytutsionalnykh zmin [The emergence of an innovative economy in the context of institutional changes] *monohrafiia. Kyiv: Tsentr uchbovoi l-ry.* 596 p.
3. Lytvynenko N. I. (2015). Instytutsionalni skladovi sotsialno-ekonomichnoho rozvytku krayiny [Institutional components of the country's socio-economic development]. *monohrafiya. Dnipro: NHU.* 308 p.
4. Nort D. S. (2000). Instytutsiyi, instytutsiyna zmina ta funktsionuvannya ekonomiky [Institutions, institutional change and the functioning of the economy]. *Kyiv: Osnovy.* 198 p.
5. Rybii O. (2011) Neformalni politychni instytuty: sutnist, klasyfikatsiia, rezultaty diialnosti [Informal political institutions: essence, classification, results of activity]. *Politychnyi menedzhment*, no. 1, pp. 34–42.
6. Stryzhak O. O. (2016) Dykhotomiia formalnykh ta neformalnykh instytutiv [The dichotomy of formal and informal institutions]. *Ekonomika i suspilstvo*, no. 5, pp. 19–25.
7. Taler R. (2018). Povedinkova ekonomika. Yak emotsiyi vplyvayut na ekonomichni rishennya [Behavioral Economics. How Emotions Influence Economic Decisions]. *Per. z anhl. S. Krykunovoyi. Kyiv: Nash format.* 464 p.
8. Tkach Ye. V. (2024) Stratehuvannia ekonomichnoi polityky ta formuvannia ekonomiky dlia liudyny (nooekonomiky) [Strategizing economic policy and shaping the economy for people (nooeconomics)] *«Ekonomika i rehion». Natsionalnyi universytet im. Yuriia Kondratiuka*, no. 1 (92), pp. 60–68. DOI: https://doi.org/10.26906/EiR.2024.1(92).3309
9. Tkach Ye. V., Nikiforov P. O. (2022. Fiskalna ta monetarna polityka: makroekonomichnyy analiz ta instytutsiyne seredovyshche [Fiscal and Monetary Policy: Macroeconomic Analysis and Institutional Environment]. *navch. posibnyk.* Chernivtsi: Chernivets. nats. un-t. 240 p.
10. Tkach Ye. V., Tkach S. V. (2021) Sotsialno vidpovidalnyi ta innovatsiino aktyvnyi vlasnyi mikro-, malyi ta serednii biznes yak osnova ekonomichnoho rozvytku [Socially responsible and innovatively active own micro, small and medium-sized businesses as the basis of economic development]. *Naukovyi visnyk Chernivetskoho universytetu: Ekonomika: zb. nauk. prats*, no. 830. pp. 10–18.
11. Turchina S. H. (2012) Teoretychni pidkhody do analizu zvyazku instytutsiynoho seredovyshcha z innovatsiynoyu diyalnistyu [Theoretical approaches to analyzing the relationship between the institutional environment and innovative activity]. *Visnyk Sumskoho natsionalnoho ahrarnoho universytetu. Seriya «Ekonomika i menedzhment»*, no. 3 (51), pp. 114–117.
12. Boettke P., Coyne C., Leeson P. (2008) Institutional Stickiness and the New Development Economics. *American Journal of Economics and Sociology*, no. 67, pp. 331–358. DOI: https://doi.org/10.1111/j.1536-7150.2008.00573.x
13. Helmke G., Levitsky S. (2004) Informal Institutions and Comparative Politics: A Research Agenda. *American Political Science Association*, vol. 2, no. 4, pp. 725–740. DOI: https://doi.org/10.1017/S1537592704040472